

pluralog o estetici

(značajan svetski skup estetičara)

milan damnjanović

(PHYSIS — TECHNE — POESIS)

Oko 400 svetskih filosofa, estetičara i umetnika uzele je učešća na IX međunarodnom kongresu za estetiku u Dubrovniku (25—31. VIII 1980), gradu u umetnosti. Ideja kongresa i teme o kojima se raspravljalo bile su sledeće: *Fenomen stvaralaštva, Stvaralaštvo i priroda, Stvaralaštvo i inovacija, Stvaralaštvo i kód, Stvaralaštvo i dogmatizam, Stvaralaštvo i rad, Stvaralaštvo i tehnologija, Individualno stvaralaštvo i kolektivno stvaralaštvo, Stvaralaštvo i samoupravljanje, Nužnost umetnosti u modernom društvu, Stvaralaštvo i kulturne institucije, Stvaralaštvo i obrazovanje, Stvaralaštvo i istoričnost: različnost kultura, Stvaralaštvo i estetika, Varia poetica* (Različite poete).

Zagovornik ideje održavanja Međunarodnog kongresa za estetiku u Dubrovniku, predsednik Organizacionog jugoslovenskog komiteta, dr Milan Damnjanović*, inače profesor beogradskog Univerziteta umetnosti, naš poznati estetičar, učestvovao je u radu više kongresa za estetiku, koji se održavaju svake četiri godine, uvek u drugoj zemlji.

• Objasnite metodologiju rada IX međunarodnog kongresa za estetiku, koji je održan krajem avgusta 1980. u zdanju stare Učiteljske škole u Dubrovniku.

— U osnovi, Kongres se nije sastojao u čitanju referata, nego su sva saopštenja prethodno objavljena i Kongres je protekao kroz razgovor od početka do kraja. Čak i plenarne sednice imale su karakter diskusija. Dakle, razgovor je osnova metodologije rada kongresa. Svi razgovori su registrovani. Drugi deo materijala koji ćemo objaviti sastoji se od redigovanih diskusija. Mislim da je to dobra mogućnost da se drže iste problematike. Okrugli stol je bio osnova rada. Konfrontacije su bile moguće u plenarnim sednicama. Uglavnom, rad se odvijao posredstvom moderatora u sekcijama Kongresa. Problem stvaralaštva je bio centralna tematika našega Kongresa. Pored objavljenih sekcija rada imali smo i specijalne rasprave, kao na primer *problem stvaralaštva s gledišta antike*. Zatim smo imali jednu posebnu sekciju koja se bavila *problemom stvaralaštva s gledišta orijentalne estetike*.

• Kako je bila zamišljena struktura Kongresa za estetiku?

— Prema onome što se danas može konstatovati u estetici kao stanje stvari i kao mogućnost održanja ideje estetike, u koju spada i poricanje estetike i tzv. antiestetika, mi smo imali, prema tome, celi dijapazon gledišta.

To je bila mogućnost rasprave: da li je estetika danas moguća kao filozofska estetika — da li je moguća kao naučna estetika? Da li je mogućno govoriti o estetici još uvek i pitanju kraja estetike?

Kao jedna od mogućnosti da se danas govori pozitivno o estetici jeste razvijanje estetike kao teorije stvaralaštva.

Otuda promena same strukture sastava učesnika. Mi smo prvi put pozivali, ne samo one koji se u užem smislu bave estetikom, nego kritičare, istoričare umetnosti i same umetnike. To proširenje pokazuje da je dobro shvaćena ideja Kongresa. Za učešće su se prijavili i takvi ljudi koji se bave teorijskom fizikom ili oni koji uviđaju da su problemi stvaralaštva nešto širi od onoga što se tradicionalno zove umetnost, ili što tradicionalno spada u područje estetike ili teorije umetnosti, ili nauke o umetnosti.

• Koje su osnovne teme Kongresa za estetiku i na koji način su bile razmatrane?

— Okyirna tema je *Stvaralaštvo i ljudski svet*. Osnovna tema se grana u petnaestak podtema, koje se nisu u kongresnim materijalima ravnomerno održale. Neka saopštenja su naknadno otvorila nove tematske celine...

Sve teme su razmatrane u radu sekcija, a osnovna tema na plenarnim raspravama...

• Objasnite ideju Kongresa.

— Osnovna ideja Međunarodnog kongresa za estetiku je okrenuta ka saradnji s književnicima, istoričarima umetnosti i sa mnom umetnicima. Sada, prvi put u istoriji kongresa, u sastav rada Kongresa uneta je i umetnička realizacija, koja je bila predmet razgovora. Tu je bilo i prvi put prisustvo umetnika kao partnera u razgovoru.

• Ko su bili učesnici Kongresa?

— Oko 400 prijavljenih aktivnih učesnika došlo je u Dubrovnik. Od tога tridesetak jugoslovenskih stručnjaka iznosilo je svoja saopštenja. Iz Sovjetskog Saveza je stiglo sedamdesetak priloga. Bili su zastupljeni predstavnici poznate »škole ūz Tartua«. Na žalost, nije usledio dolazak Lotmana. Iz Sjedinjenih Američkih Država došli su mnogi značajni ljudi koji se danas bave estetikom. Ovaj Kongres, po svojoj osnovnoj ideji, bio je značajan i za francuske estetičare...

• Osvojite se na istorijat međunarodnih kongresa za estetiku?

— Kongres za estetiku postoji od 1913. godine. *I kongres za estetiku i opštu nauku o umetnosti* održan je uoči prvog svetskog rata. Organizatori su bili Maks DESOAR i Emil UTIC. Kongres je bio održan u Berlinu i bio je posvećen problemima odnosa između estetike i opšte nauke o umetnosti. Cilj je bio da se pokaže mogućno jedinstvo između filozofskog istraživanja u estetici i onoga što je empirijsko istraživanje. Ovaj problem će ostati u osnovi prisutan u radu gotovo svih potonjih kongresa. Osnovna problematika koja je zaokupljala Desoara i Utic ticala se odnosa psihologizma i istoricizma.

Na tom *I međunarodnom kongresu za estetiku* bilo je već tada evidentno prisustvo naših ljudi. U Berlinu je aktivno učestvovao i izneo svoju originalnu teoriju VASPITANJA IGROM I UMETNOŠĆU Vićentije RAKIĆ, beogradski pedagog.

II kongres za estetiku, kao međunarodni, održan je tek 1937. u Parizu. Prvi govornik je bio Pol VALERI, koji je tada izneo svoju ideju o razlici između estetike kao estetike, u smislu teorije ulnosti, dok je druga teorija, po njemu, koja se može razviti, pobjekta, tj. teorija stvaralaštva. Valenijeva ideja o opštoj teoriji stvaralaštva danas se nastavlja u istraživanjima C.N.R.S. (*Centre National da la Recherche Scientifique — Paris*). Nacionalni centar za naučna istraživanja, jedna od najznačajnijih naučnoistraživačkih francuskih institucija, poznata u svetu, prim. R.L.T.) i bila je prisutna na dubrovačkom Kongresu za estetiku. Francuski estetičari veruju da je njihova ideja specijalnih pojetika, koje se mogu negovati u svim umetnostima, ali izvan samih umetnosti, došla u prvi plan. Na pariskom kongresu, 1937, bilo je takođe prisutno naših ljudi. Najpoznatiji je bio Milutin BORISAVLJEVIĆ, koji je tada izneo svoju FIZIOLOŠKU-OPTIČKU TEORIJU ARHITEKTURE, koja i danas ima visoku cenu u Francuskoj. Ovaj spis je objavljen u dvotomnom zborniku kongresnih materijala. Na žalost, do danas taj spis nije preveden u nas. Inače, pariski kongres je organizovan poznati francuski estetičar Etjen SURIO. Posle toga ponovo dolazi svetski rat i ponovo prekid. Sredinom pedesetih godina, upravo zahvaljujući inicijativama Sirioa, došlo je do obnove Međunarodnog društva za estetiku.

III međunarodni kongres za estetiku održan je 1956. u Veneciji, ali u vrlo oskudnoj masantavi. Bio je posvećen temi TEORIJA VREDNOSTI.

IV međunarodni kongres za estetiku bio je u Atini i od tada redovno sudjelujem u radu ovog međunarodnog društva. Ovaj antinski kongres održan je 1960. godine. Glavni organizator je bio grčki estetičar Mikelis PANAJOTIS, autor čuvene ESTETIKE VIZANTIJSKE UMETNOSTI. Kod nas je prevedena njegova knjiga ESTETIKA BETONA KAO ARHIKEKTONSKOG MATERIJALA. To je vrlo zanimljiva knjiga. Atinski kongres je bio posvećen temi ŠTA JE KLASIČNO U UMETNOSTI? Od Jugoslavije su učestvovali: Filip Kalan Kumbatović, Dragan Jeremić i bio sam ja prisutan.

Godine 1964. održan je *V međunarodni kongres za estetiku* u Amsterdamu. Tema je bila INOVACIJA I TRADICIJA. Kongres je organizovan Jan ALER, koji je sadašnji predsednik ove

međunarodne asocijacije. U Amsterdamu je bila nekolicina Jugoslovena, ka npr. Zlatko POSAVAC iz Zagreba i drugi.

VI međunarodni kongres za estetiku u Upsali, 1968. godine, bio je posvećen odnosu UMETNOSTI I DRUŠTVO.

1972. održan je VII međunarodni kongres za estetiku u Bokureštu. Tema je bila UMETNOST I ESTETIKA U AKTUELNOJ SITUACIJI ČOVEKA.

I najzad, VIII kongres za estetiku u Darmštatu 1976. gde je bilo govora na temu ESTETIKA, UMETNOST I SVAKIDASNI ŽIVOT.

Kongres u Dubrovniku svakako trebalo bi da bude podsticaj i jugoslovenskim estetičarima, kritičarima i istoričarima umetnosti da se više vezuju za ustanovu Međunarodnog društva za estetiku.

• Da li će održavanje ovog značajnog estetičkog skupa u Dubrovniku doprineti poboljšanju položaja estetike i estetičke nauke u nas?

— Kongres je imao povoljne izglede. O tome su i stručni časopisi doneli nagoveštaje. Dubrovački kongres znači reformu do sadašnjeg rada Međunarodnog društva za estetiku. Objavljivanje svih saopštenja pre Kongresa sada se prvi put dogodilo u istoriji rada ove ustanove. Na taj način postalo je izlišno čitanje referata. Svi autori i učesnici ovde su praktično zastupali sami sebe. Oni su za stolom govorili kao ravnopravni partneri u razgovoru. Moderator, voditelj razgovora, imao je sada sasvim drugu ulogu i on je takođe bio partner u razgovoru. Njegov je cilj bio da sažme razgovor i da se brine za logičku mit razgovora, a ne da govor u ime učesnika kao autor.

Ranije je ovaj mnogoljudni kongres imao vremenska ograničenja. Mi smo u Dubrovniku držali OTVORENE SEKCIJE. Ako postoje argumenti, oni se mogu negovati i dalje, dok za njih postoji interes. Smatramo da je centar našega rada vezan za sekcijske. Petnaest — dvadeset osoba za stolom su preduslov da se u razgovoru može nešto razjasniti i razgovor može biti plodan. Svi su se ovde nalazili u istom demokratskom položaju. Ideja je bila da u Dubrovniku od jednog velikog kongresa napravimo niz malih problemskih kongresa u kojima se mislono može opstati. Kongresna saopštenja na preko 2.000 stranica objavljena su u posebnom zborniku na šest jezika (engleski, ruski, francuski, nemacki, španjolski i talijanski). Neposrednost u komuniciranju je bila osnova rada u sekcijsama.

Teorija stvaralaštva je jedna od mogućnosti estetike u našem vremenu. U razgovoru su učestvovali svi oni koji se pozivaju na fenomen stvaralačkog i na teoriju stvaralaštva.

Dakako da će održavanje Međunarodnog kongresa za estetiku u Dubrovniku imati značaja za položaj estetike i teorije stvaralaštva u nas.

• O čemu ste Vi govorili na Kongresu? Šta je predmet Vašeg saopštenja?

— Odustao sam od toga da govorim o drugoj stvari osim o načinu OBRAZOZENJA SAMOG KONGRESA. Govorio sam o Kongersu kao temi, kao svakoj drugoj naučnoj temi. Ne poistovjećujući se s Kongresom, pokušao sam da govorim o Kongresu kao mestu mišljenja... Naša zemlja je izabrana sa simpatijama kao mesto održavanja Kongresa, kao prostor razgovora o problemima stvaralaštva. Smatra se da se kod nas vodi dinamičan stvaralački život. Posebna tema u razgovorima posvećena je problematici STVARALAŠTVO I SAMOUPRAVLJANJE.

• Koje su estetičke struje došle do izražaja na proteklom Kongresu za estetiku?

— Ako bismo napravili pregled različitih struja koje deluju danas u našem kolegijalnom svetu, onda bismo mogli reći, na primer, da je semiotika bila zastupljena u nekoliko pravaca rada. Stuttgartka škola nije zastupljena po samom Benseu, ali je zato bio Armando Plebe, koji je privrženik te škole. Na Kongresu se čulo mišljenje da ima bar toliko semiotika koliko ima semiotičara. To je ramije bilo moguće reći i za fenomenologiju. Ako semiotika zavisi od personalnosti samoga semiotičara, od njegovog uкусa, od njegove pozicije, od društva, onda stvar dobija, naravno, sasvim drugi aspekt i hermeneutika se tu ne može više odvojiti od semiotike. Marksistička estetika je imala višestruku ulogu u ovome Kongresu, najpre u jednoj posebnoj diskusionej grupi, koju je s naše strane vodio Sreten Petrović; dalje, u radu našeg Kongresa bilo je reći o fenomenologiji, o etodi, koju je u odnosu na fenomen kreativnosti trebalo shvatiti i kao deskriptivnu metodu koja treba tek da dovede do razvoja teorije stvaralačkoga i kao metodu koja spada u moderno filozofsko mišljenje, pa su se oko toga zalažali Zoran Konstantinović i Ted Koen iz Čikaga. Posebno je bilo značajno učešće Stefana Moravskog, koji je uzeo učešće u sekcijskim čijim je rad bio posvećen potrebi umetnosti u današnjem svetu. Iz svega treba zaključiti sledeće: da je u postojecim pravcima rada u našoj nauci došao do izražaja pluralizam estetičkih ideja kroz predstavnike koji su s većim ili manjim uspehom moli braniti te ideje. U celini ili posebnim razgovorima bilo je reči o položaju i sudbinama estetike u našem vremenu. Tema kraj a estetike takođe je bila raspravljanja. Dakle, raspravljalo se o određenim tipovima estetičkog mišljenja.

• Do kakvih je zaključaka dovela fundamentalna rasprava o kreaciji i humanom svetu?

— Suočavanje s temom stvaralaštvo i ljudski svet je neophodnost, a ne samo odluka Kongresa. Mi živimo u svom svetu. Nazivamo ga ljudskim svetom. U pitanju je nešto što ima vrednost kao ljudski svet. Čovek kao animal creans. To je, narančno, dalekosežno i to ide na filosofsku antropologiju, na mit, na celokupnost naše tradicije... Metode u savremenoj estetici se mogu i moraju dopunjavati...

* * *

Deseti, jubilarni kongres Međunarodnog društva za estetiku održaće se 1984. u Kanadi ili Japanu.

Radoslav LAZIĆ

NAPOMENA:

*Prof. dr Milan Damjanović je rođen 1924. u Smederevskoj Palanci. Diplomirao je filozofiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, kod profesora Filipovića i izv. Bujasa. Doktorsku disertaciju C. Fiedler am Scheideweg održao je na bečkom univerzitetu, kod profesora Kainza i Gabriela. Saradivao je na Institutu društvenih nauka, Odjeljenje za filozofiju u Beogradu, jedno vreme bio je profesor Filozofskog fakulteta u Sarajevu, a zatim je redovan profesor Univerziteta u Beogradu.

Objavio je, osim teze C. Fiedler am Scheideweg, Wien, 1957, i sledeće knjige: Problem eksperimenta u estetici, Beograd, 1965, Strujanja u savremenoj estetici, Zagreb, 1966, Estetika i razočarenje, Zagreb, Ed. Fenomenologija, Beograd, 1975, Suština i povest, Beograd, 1976, Istorija kulture, Niš, 1977, i druga dela.

Glavni je urednik estetičkog časopisa Književna kritika. Objavljive niz članaka, ogleda i studija u našim i stranim časopisima, zbornicima i godišnjacima iz oblasti estetike, istorije filozofije i kritike. Redovan je saradnik časopisa za kulturu, umetnost i društvena pitanja Polja. Razgovaramo s prof. dr. Milanom Damjanovićem o ideji kongresa za estetiku, temama, predmetu i metodologiji kongresnih rasprava poznatih svetskih i naših filozofa, estetičara i umetnika na Međunarodnom kongresu za estetiku u Dubrovniku, koji je bio sigurno vredan naučno-teorijski skup, od značaja za napredak estetičke misli u nas i u svetu.

DVE PESME

tomaž čelovski

* * *

Bivša očeva ljubavnica, za trenutak čemo se mimoći i ti u najradije da me ne vidiš, ili da me ne poznaješ. Zažalila si što si izašla, zapitala se zar zaista jedini put vodi ovom ulicom, i zašto upravo sada.

No, već si me pogledala, primetila si poznata usta i sad te podilaze žmarki, gledaš usta koja su te pečatila vrtoglavicama u u sobi tvoje najbolje drugarice, dvaput nedeljno, vidiš usne koje se puče na dragom, a drugom licu; već su te ošmune zname oči; a nikad se u njima nisi ogledala sasvim izbliza, jer, žmuriš si, zaboga.

To nije osmeh učitivnosti na tvom licu, to je strah da nisam iščitao tvoje srdačnosti na ružičastom papiru, sada dobro spremljene u kutiji, to je studen koja te sačekala iza ugla i reklah, zna li ovaj mladić ko se to smejao kao nikad pre i nikad posle, ko je uhvatio njegovog oca oko pasa, na crvenom skuteru, u balon mantilu, upravo u trenutku kad je FOTO BIKIT pritisnuo okidač. To je istud i stid pred povlačenjima, pred životom koji te žulja, i borama koje nagrizaju tvoje obrazu, ko dve jabuke obrazu.

Prolaziš i ja nisam siguran da li taj polupokret znači pozdrav, prolaziš kao da pobeći znači i pobeći, kao da i sama pod perinom ne osećaš zrno graška, bivša kraljice vlastite sreće, kao da te doma ne čeka propupelo podsećanje, tvoja devojčica s kojom se već davno mimoilaže, tvoja devojka s kojom se gledamo.

* * *

Pun sam tebe.

I sve je odjednom jednostavno. Sve se promalja iz moje tame, i sve će da uđe u nju, na kraju. I tako, kao što sada ništa ne umem da zamislim bez tebe, tako verujem da nisi mogla da se ne pojaviš. Tvoj dolazak i twoje postojanje tako su razumljivi kao što je prirodnio da dišem, da se smjejem, da uvek iznova mogu da se probudim u svetlo jutro.

Sa slovačkog preveo autor